

מעלת משה על שלמה שהיתה לו החכמה הכוללת ועל היותו אמצעי בין עליונים ותחתונים

ומה שאמרו בפרק קמא דראש השנה (כא,ב): "ולא קם נביא עוד וגו': רב ושמואל, חד אמר: בנביאים לא קם, אבל במלכים קם".

אין זה קושיא, כי פירוש דבר זה, כי בוודאי (גם מ"ד זה סוכר ש) ראוי שיהיה משה מיוחד בנבואתו, ואם היה לו שיתוף בנבואה, לא ניתנה (=לא היתה ניתנת) התורה - שהיא מיוחדת - על ידי משה. רק שהוא היה מיוחד בנבואה ולא קם כמוהו ולכך ניתנה תורה על ידו שאין כמוהו. ומה שאמר "במלכים קם", דכיוון דלא קם בבני אדם כמוהו - הרי היה משה מיוחד בנבואתו. אף כי במלכים קם, דהיינו מפני גודל מדרגתו ומעלתו של שלמה, שהיה מלך על עליונים ותחתונים כדאמרינן שם (=בדבריו בחידושי אגדות לרה"ש, ומקורו בסנהדרין כ,ב), ולכך נבואתו גם כן במדרגה עליונה, עד שיאמר "בישראל לא קם אבל במלכים קם". ועם זה, לא יצא משה ממה שהיה מיוחד במעלתו מצד הנבואה, כי אין המלך בכלל שאר בני אדם. ולפיכך אף אם קם במלכים - לא יצא משה ממה שהיה מיוחד בנבואה⁴³².

הערות - ילמד עניים דרכו

432 לכאורה דברי המהר"ל אינם ברורים: מה פירוש שהמלך אינו בכלל שאר בני האדם? וצריך לומר שכוונתו ששלמה לא זכה למדרגתו מצד מעלתו העצמית, אלא מצד שהיה מלך נתן לו הקב"ה מדרגתו. אבל משה זכה למדרגתו מצד מעלתו העצמית, ועל זה נאמר ש"בבני אדם" שאינם מלכים ואין להם אלא זכות עצמם - לא קם.

אבל נראה יותר, שהמהר"ל בא לרמוז שהשגתו של שלמה לא באה מהנבואה אלא מבחינת המלכות. לביאור העניין עיין בדברי רבי צדוק הכהן, שיש השגה מצד הנבואה, ומצד זה אי אפשר להשיג יותר ממה, אבל יש השגה שהיא מצד החכמה, והיא בחינת השגת מלכות ורוח הקודש, ובוזה ניתן להשיג אף יותר. וז"ל בספר דובר צדק עמוד קפה: "נגד התורה יש כוח ביד חכמים למיגדר מילתא כטעם 'עת לעשות לה'". וזהו רק מצד החכמה ולא מצד הנבואה. והוא מטעם כנ"ל כי בנבואה אי אפשר להשיג יותר ממה שהשיג משה. ולכן אין קושיא על מה שאמרו ז"ל ('ילקוט ישעיה תעו) על פסוק (ישעיהו נב,יג): 'ירום ונשא (מלך המשיח) - ממשה רבינו ע"ה' והרי התורה לא תשתנה ולעולם יהיה כתוב 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה' וכו' אמרו בראש השנה (כא,ב): 'אבל במלכים קם'. פירוש - מצד השגת המלכות... שמצד רוח הקודש יוכל להיות יותר, והיינו מצד החכמה, חכמת שלמה, ולא מצד הנבואה".

וז"ל במחשבות חרוץ אות ה: "אמרו על שלמה המלך ע"ה 'בנביאים לא קם, אבל במלכים קם' - היינו מצד מידת המלכות, שהיא התגלות כבוד שכינתו יתברך בתחתונים שהוא השגת רוח הקודש והוא נביאת החכמים דעדיפי מנביאים שהם רואים רק הדבר שמראים להם. אבל בעלי רוח הקודש משיגים הדבר בהתבוננות וחקירת שכלם כנודע. והוא על ידי מדת המלכות חכמה תתאה'. ודוד המלך ע"ה היה רבן של כל בעלי רוח הקודש, כמו שכתב האריז"ל (שער רוח הקודש א,ב) שממנו התחלת המלכות הקיימת לעד..."

וז"ל ברסיסי לילה אות נב: "אמרו (ב"ב יב,א): 'חכם עדיף מנביא'. ועיין שם ברמב"ן, שהוא השגת רוח הקודש. והיינו רוח מקודש העליון, חכמה עלאה, שמשפיע לחכמה תתאה. ושער חמישים הנעלם ממש רבינו ע"ה, היינו כפי השגתו דרך נבואה שהוא כרואה בעיניו. ועל זה אמרו אחד מאן

ואין הפירוש גם כן, כי היה לשלמה נבואת משה רבנו עליו השלום. כי אין הדבר כן, רק כי היה למשה בוודאי מדרגה בנבואה, עד שנמסרו למשה כל מ"ט שערי בינה (רה"ש כא,ב), ובוודאי אין דבר זה לשלמה.

רק מה שאמר "אבל במלכים קם" שהגיע בנבואתו לדעת דברים עליונים נעלמים, כמו משה שהיה משיג דברים הנעלמים. והנה היה מדרגתו בנבואה כל כך גדול כמו שהיה גדול משה רבינו עליו השלום, אבל שיהיה יודע מה שהיה יודע משה רבינו עליו השלום - דבר זה אינו. כי למשה נמסרו כל מ"ט שערי בינה, ובידיעה הכללית שהיה למשה רבנו עליו השלום, שידע משה רבנו עליו השלום הכל - בוודאי אינו מדבר מזה בגמרא כלל⁴³³.

ולפיכך היה נתנית התורה על ידי משה. ולא נתנה תורה לכלל ישראל, כי ראוי שתניתן התורה - שהיא מיוחדת ואין לתורה שום שיתוף אל כל שאר השגות - ראוי שתניתן דווקא על ידי משה רבנו עליו השלום, שהיה מיוחד, דכתיב: "ולא קם נביא עוד וגו'".

ומפני גדול מעלת משה ויחודו בנבואה - מורה עליו שמו (= "משה" כדלקמן). כי זה משה האיש, הוא מהתחתונים, והיה מתעלה מעלה מעלה, עד שנאמר עליו (תהלים

הערות - ילמד ענוים דרכו

דאמר בראש השנה: 'בנביאים לא קם אבל במלכים קם' - רצה לומר בהשגה דרך מידת המלכות חכמה תתא שהיא השגה פחותה, מכל מקום הוא עדיפא במה שיכול להשיג בעניינים יותר גבוהים". וז"ל בתקנת השבין עמוד ז': "כל חכמתו (של משה) היתה טפלה לנבואתו, ונמשכת ממנה שהוא חכמת תורה שבכתב, שכולה נבואה מפי ה', שהוא בראייה גמורה ובאספקלריא מאירה. מה שאין כן חכמת שלמה המלך ע"ה הוא חכמה תתאה, דעל כן משה רבינו ע"ה קלך במדבר על אוכלי מן שלא היה לו חלק בארץ ובעולם הזה כלל ועל כן לא מלך גם כן על אומות העולם, שחכמתו היא חכמה העליונה שלא מצד התפשטותה בתחתונים, היינו בחכמתן של בני ישראל שהיא חכמת תורה שבעל פה. אבל חכמת שלמה המלך ע"ה - הוא שלושה ספרים שעשה שהם ברוח הקודש לבד, שהוא נבואת החכמים... והוא כוח החכמה המתפשט בתחתונים, שהיא מתפשטת גם באומות העולם, כמו שאמר ז"ל: 'האומר יש חכמה באומות העולם תאמין'".

והמאירי בבית הבחירה ביאר את הגמרא באופן אחר, שכוונת הגמרא להשוות בין נבואת משה שהיתה שלמה, למלכות שלמה שהיתה מלכות שלמה (בית הבחירה, אבות, פתיחה): "שהנביא והמלך שניהם מיוחדים להנהגת העם. ואמר שכל מה שצריך להמלך בהנהגת עמו ביותר ובמשפט היה שלמה המלך ע"ה שלם בו, כמו שהיה משה למה שצריך לו בהנהגת העם ובהודעת האמיתות. לא שהיה שלמה במדרגת משה חלילה, אין עוד מלבדו".

433 המהר"ל כאן מחלק חלוקה נוספת בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, והיא נאמרה בתורה: "בכל ביתי נאמן הוא" (עיי' מו"נ א,גד). יש נביאים שהגיעו גבוה על גבוה והשיגו דברים נעלמים, ובוזה הם דומים למשה רבנו, וזו ההשוואה של הגמרא בין שלמה למשה. אבל מעלת משה שהוא השיג את כלל המציאות, ולא רק פרט מסוים, גם אם הוא גבוה ביותר. הידיעה הכוללת יוצרת רמה אחרת לגמרי של השגה. [וזה עניין "ותמונת ה' יביט", שראה את כלל התמונה ולא רק חלק ממנה - עיי' דעת תבונות לרמח"ל קפו-קפח].

אם החילוק בין בלעם למשה הוא בין "מה" אתה משיג לבין "איך אתה משיג", הרי שהחילוק בין שלמה למשה הוא בין עומק ההשגה לבין כללות ההשגה. ולכן רק משה יכול לתת תורה שהיא חכמה שלמה, הכוללת כל, ועל כן גם שלמה ונצחית.

ח,ו): "וּתְחַסְרֶהוּ מְעַט מְאֹלֵהִים". ועליו נאמר (משלי ל,ד): "מִי עֲלָה שָׁמַיִם וַיֵּרֵד". ומפני כי משה היה מן התחתונים ומן העליונים, כמו שאמרו (שור"ט תהלים ז) שנקרא משה "איש האלהים" - מחציו ולמטה היה איש, ומחציו ולמעלה היה אלוהים.

ולכך אי אפשר לומר, רק שהיה כמו אמצעי בין העליונים ובין התחתונים והאמצעי מצורף (=שייך) לשניהם. ולפיכך עלה שמים וירד, והיה למשה משפט האמצעי, שנאמר (דברים ה,ה): "אֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם... לְהַגִּיד לְכֶם אֶת דְּבַר ה'".

ולפיכך בשם "משה" - אות המ"ם, שהיא אמצעית בסדר אלפ"א בית"א (בצירוף אותיות מנצפ"ך). ואחר כך השייך - שהיא מדרגה האחרונה חוץ מן האחת, שנאמר: "ותחסרהו מעט מאלוהים". וזה נאמר על משה, כדאיתא במסכת ראש השנה (שם). ואות ה"א מורה שיוורד לתחתונים⁴³⁴. וידוע כי האדם - מדרגה חמישית. כי הפשוטים (=ארבעת היסודות לפני הרכבתם) - מדרגה ראשונה, והמורכבים (הדוממים) - מדרגה שנייה, והדוממים (=הצמחים) - מדרגה שלישית, והבעלי חיים - רביעית, והאדם - מדרגה חמישית.

והרי משה עולה עד המדרגה האחרונה חוץ מאחת, ויורד לתחתונים עד המדרגה החמישית, ודבר זה מבואר.

הרי נתבאר לך, כי נתייחד משה בנבואה. ולכך ראוי שעל ידו נתנה התורה. ועוד יתבאר לקמן יחודו של משה, שבשביל אותו הייחוד נתנה על ידו התורה המיוחדת, ודי בזה⁴³⁵.

שאלות מנחות:

- ✦ האם נגלו למשה מ"ט שערי בינה בזכות התורה שקיבל, או שמפני שהשיג מ"ט שערי בינה - זכה לתת תורה?
- ✦ במה משה מיוחד בהשגתו משלמה המלך?
- ✦ במדרשים מופיע ששלמה חשב שהוא יכול שלא להקפיד על מצוות מתורת משה. מדוע חשב כך, ומה היתה טעותו על פי פירוש המהר"ל כאן?
- ✦ האם יש קשר בין העובדה שמשה היה "אמצעי" בין העליונים והתחתונים, לבין העובדה שהשיג בנבואה כל מ"ט שערי בינה?

הערות - ילמד עניים דרכו

434 כי העולם הגשמי נברא באות ה. אבל המהר"ל יסביר באופן נוסף.

435 בפרק כב מסביר המהר"ל את מחלוקת קרח ועדתו, שקרח טען שיש קשר ישיר בין ה' לישראל ואין צריך לתת תורה על ידי אמצעי. כמו שכל ישראל שמעו בסיני "אנכי ולא יהיה לך", כך ראוי שיקבלו כל התורה, בדומה לבית מלא ספרים שאין צריך לדעתו מזוזה. וכן אין צריך כהן גדול אחד אלא כולם יכולים להיות כהנים ולעבוד עבודה, ובדומה לבגד שכולו תכלת שאין צריך לחוט תכלת לפוטרו. ומשה הוכיח שרק על ידי דבר שחוץ לכלל, אפשר לקבל תורה ולעבוד עבודה. כמו המזוזה שהיא חוץ לבית ופתיל התכלת שאינו מן הבגד. והסביר את שמו של אהרן שהאותיות אמצעיות - כי הוא אמצעי, בעניין העבודה.